

ORHUN'DAN HARPUT'A TÜRK KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE BİR YOLCULUK

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN¹

Birçok halkın tarihi, çok küçük bir coğrafyada uzun yıllar yaşamış olmanın getirdiği sınırlılıkla başlar. Bu açıdan bu tür insan toplumlarının birçok özelliğini derlemek ve sistematik biçimde incelemek çok kolaydır. Ama söz konusu olan Türklerin tarihi ise bu o kadar kolay bir iş değildir. Çünkü dünya halklarının tarihi serüveni içinde Türklerin tarihi bir millet tarihidir. Kendi yazılı kaynaklarının ve kadim bir yerleşik kültüre sahip Çin kaynaklarının tanıklığında Türklerin tarih sahnesine çıktığı bölge, Harput'un çok ötelerinde yer alır. Harput ve Altay dağlarının arasındaki mesafenin boyutu bize büyük bir kültür ve medeniyet yolcuğunun yol haritasını verir. Bozkırların atlı ve yarı yerleşik halklarının kurduğu büyük sosyal organizasyonların arka planında bir büyük kültür yer almalıdır. Orhun Yazıtlarında uzun uzun anlatılan Türk devlet düşüncesinin bir kimliğe ve kültüre dayandığı açıktır. Tengrinin; "kut", "küç" ve "ülüg" verdiği kutsal ailelerin içinden çıkan kağanların nasıl bir düşünceye ve davranış kodlarına sahip olduğunu Türk dilinin en eski metinlerinden anlıyoruz.

Bilindiği gibi dil, insanlar arasında bildirişimi sağlayan ve kültür taşıma özelliği olan bir dizgeler bütünüdür. Dil bir kültürel zincirdir. Her ses, her hece, her kelime, kelime grupları ve cümleler, cümle üstü dil birliklerinden metne kadar her ileti, deyimler ve atasözleri bize ilgili kültürün derinliklerini hissettirir. Bugün değişik Türk boylarının büyük çapta da Oğuz boylarının yerleşik olduğu Anadolu coğrafyasının bu kesiminde; yoğun bir Türk kültür merkezi haline gelen Harput ve çevresinin dil ürünlerinde, gelenek ve göreneklerinde eski Türk kültürünün izlerini kolaylıkla gözleyebiliyoruz. Gelişerek devam eden, devam ederek gelişen bu kültürel bütünlük ve süreklilik Göktürklerden Selçuklu, Artuklu ve Osmanlıya kadar gelmiştir. Çünkü Türk kültürünün değişik coğrafyalardaki bütünlük ve birlik ilkesinin yaşamasıdır söz konusu olan. Bu birliği Harput'un ad verme geleneğinde, mimarisinde, etnografik malzemelerinde, türkülerinin dilinde, günlük konuşmasında yani ağızda görmek mümkündür. Bildirimizin konusu bu malzemeyi kültürel dil biliminin ölçüleriyle ortaya koymak ve yorumlamaktır. Eski Türkçeden kopup gelerek asırlar süren göçlerin nihayetinde Anadolu yaylasında yurt tutan kadim Oğuz boylarının bu

¹Yrd. Doç. Dr. Fırat Ü. Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, atsinan@firat.edu.tr

bölgedeki kesin yerleşmesi 11. yüzyılda Sultan Alpaslan'ın sayesinde olmuştur. Akın akın Yunanca “güneşin doğduğu” yer anlamına gelen Anatoliyayı Anadolu haline getiren yeni prosesin bu topraklarda kök saldığı merkezlerden biridir Harput ve çevresi. Bu topraklar yurt olarak seçilirken Orhun'dan getirdikleri devlet ve millet anlayışlarını da bu topraklara saldılar. Kendi hakimiyetleri altında başka unsurlara da hayat hakkı tanıdılar. Bunu, yirminci yüzyılın başlarında bu topraklarda ortaya çıkan Ermeni ihanetinden de anlamak mümkündür. Bugün dahi çok sayıda türküde, son zamanlarda kaleme alınmış olan öykü ve romanlarda yer bulan farklı etnik aidiyetlere mensup kişilerin toplumsal ilişkilerine bakarak asırların hoş görüşünü görebiliriz.

Türkçede kültür kelimesinin birçok anlamı bulunmaktadır. Latince “cultura”; toprağı ekip biçmek, ürün almak, üretmek anlamında kullanılan bir sözcüktür. Kelime Fransızca aracılığıyla culture'den Türkçeye “kültür” olarak geçmiştir(Turan, 2010: 15). Aslında Volter'in Fransız devrimi öncesinde; insan zekâsının oluşumunu ve gelişmesini belirleyen bir terim olarak kullanması sonucunda yaygınlaştı. Kelime önce Almancada sonra da İngilizcede kullanılır oldu. Ülkemizde ise XX. Yüzyıl başlarında Ziya Gökalp Bey kültür ve medeniyet kavramlarını incelerken, onu Arapça kökenli ”hars” ve “tezhip” diye ikiye ayırmıştır. Gökalp'e göre hars, milli kültürün demokratik yüzünü gösterir, tezhip ise eğitilmiş kesimlere ait bir anlayıştır(Gökalp: 92-93).

Harput ve çevresinde beylik yapan Çubuk Bey ve ahfadı, akabinde Belek Gazi gibi Türk devlet adamları hep Orhundan, Tanrı dağlarının eteklerinden ve Altay dağlarının güney batı bölgelerinden bu topraklara gelip yerleşen Oğuz unsurlarıdır. Tarih kaynaklarında Batı Göktürk kağanlığı zamanında Türk atlılarının bugünkü Erzurum dolaylarından Urfa'ya uzandıklarına dair kayıtlara rastlanır. Bahaeddin Ögel de Göktürk Kağanlarının göçebe Türk boylarını iskân ettirirken yani; “kondurur” ve “ondururken” önce şehirlerin dış kısımlarına ve yaylalarına yerleştirme yapıldığını belirtir(Ögel, 2001:135).

Bahaeddin Ögel **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları** adlı eserinde bu durumu ele alır ve “*Sonradan, Oğuz Türkleri'ni ve Anadolu Türklüğünü meydana getirecek olan Batı Göktürk devletinin On-boyu, Çinden çok uzak idiler*” demektedir (Ögel, 2001:136).

Kentlere önce dıştan kuşatır bir biçimde yaklaşan Türk kültür hayatı kentin içine sızıyor ve zamanla kendi kimliğini kabul ettiriyordu. Bu da aslında şehir ve yayla hayatını birlikte sürdürme anlayışına uygundu. Bu

hayat biçiminin Harput ve Doğu Anadolu çevresinde de yakın zamanlara kadar yaşadığı da bilinmektedir. Belki de bugünkü Elazığ şehrinin oluşması da buna bağlanabilir. Bugün kış aylarında sessizliğe bürünen köy ve kırsal hayatın ilkbahar ve yaz aylarında canlanması, şenliklerin yapılması, kısmen de olsa daha yüksek yaylara çıkılması gibi sosyal hayat unsurları, çalışma hayatını tamamlayıp emekli olanların doğdukları köy ve kasabalara geri dönmeleri belki de hep eski Türk kültür hayatının izleridir, onun çağdaş biçimlerle yeniden şekillenmesidir.

Doğu Anadolu'nun sosyo politik arka planını yani Saltuklu, Mengüceklü, Sökmenli, Dilmaç Oğulları ve Harput egemenleri Çubuk ve Oğulları ile Belek Gazi ile Artuklu hanedanını göz ardı ederek çözümlemeye kalkışmak mümkün değildir. Adı geçen bütün bu Doğu ve Güney Doğu Anadolu topraklarında hakimiyet kurarak Ulu Camileri serpiştirenler Orhun'dan, Maverâünnehr'den, Horasandan gelenlerdi(Sunguroğlu, 1958: 96). Bu coğrafyada artık bir Türk kültür köprüsünün kurulduğuna şahit olmaktayız. Artık Orhun bölgesindeki Türkün mukaddes yer ve suları Fırat Havzasını da kapsamaktadır. Bu coğrafyada farklı isimlerle de olsa Türk idarecileri peş peşe gelecektir. Bu durumu büyük tarih bilgini Osman Turan; "Emir Yakut idaresinde bulunan Harput, Melikşâh tarafından hizmetlerine karşılık, 1085 yılında Diyarbekir fethi üzerine Çubuk Bey'e verilmiş ve oğlu Mehmet Bey ile Harput, Palu, Çemişgezek ve Arapgir beldelerine hakim Çubuk oğlu beyliği meydana çıkmıştı. Fakat Artuklu Belek Gazi, 1113 yılında, Harput ve civar beldeleri alınca, 28 sene hüküm süren bu beylik de tarihe karışmıştı. Esasen Şarki Anadolu'da, İlk Selçuklu fetihlerini müteakiben meydana çıkmış daha birçok Türk beyleri veya beylikleri vardı." demektedir (Turan, 1980:XI). Bölgede yerleşen Türkmen unsurlar aynı kültür ırmağından beslenmesi sebebiyle çoklukla iyi geçinirlerdi. Oğuzlar üzerine yaptığı çalışmalarıyla dünya çapında üne sahip olan Faruk Sümer de ; "Doğu ve Güney Doğu-Anadolu'nun her bir bölgesi veya yöresi bir Türk hânedanının, hâkimiyetinde idi. Bunların birbirleri ile münasebetleri umumiyetle dostça olmuş ve birbirlerinin hak ve hukukunu gözetmişlerdir. Nitekim bu hânedanları içlerinden biri değil, Selçuklular ve Eyyublular gibi, komşu büyük devletler ortadan kaldırmışlardır. Bu hanedanlara ait ikinci bir hususiyet de faaliyetlerinin mühim bir kısmını memleketlerinin imarına sarfetmiş olmalarıdır" demektedir(Sümer, 1992: 118). Nihayet bugüne kadar ulaşmış olan Fahreddin Karaaslan'ın yaptırdığı Ulu Cami bunun güzel örneklerinden biridir (Ardıçoğlu, 1964: 45), Gene Sara Hatun gibi yapıtlar da eski Türklerin yerleştikleri mekanları bayındır hale getirdiklerini teyid

eden güzel örneklerden biridir. Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri* adlı makalesinde, Osmanlı Devletinin kuruluş sürecini açıklarken, Şarki Anadoludan gelmiş Selçuki ve İlhanî bürokrasisine mensup şahsiyetlerden, muhtelif tarikatlerin mümessillerinden bahseder; Osman beyin etrafında “kahraman, muharip” anlamında “alp” ünvanına sahip çok sayıda alpereni hatırlatarak, şehirlerde yerleşip dini ve tasavvufi örgütlenmelerin etkisindeki kahramanlar için de “gazi” ve “baba” ünvanlarının kullanıldığını aktarır (Barkan, tarihsiz: 11). Bizim karşımıza da dünden bugüne; Belek Gazi, Fatih Ahmet Baba halk söyleyişiyle “Fetahmet”, Anguzu Baba, Mansur Baba, Arap Baba, Ürüyan Baba... gibi isimler çıkar. Gene geç devirlerden yapılmış olan ancak son iki asırda büyük ihmale uğrayan ve son zamanlarda Cumhuriyet Hükümetlerinin ve kimi kuruluşların restorasyon çabalarına sahne olan çok sayıda; mescit, cami, konak, hamam, türbe ve çeşmeden de bahsetmek mümkündür.

Harput ve çevresinde Türkçe konuşan ve yazan boyların dilleri de kadim Orhun Anıtlarında ifadesini bulan Kök Türk dilinin bir devamından ibarettir. Sekizinci yüz yılın başlarında Orhun ırmağı kenarında dikilen ve Türk adının geçtiği ilk Türkçe yazıtlarda adı geçen Oğuz boylarının yani Batı Göktürk teb'asının dilidir bu bölgede kullanılan Türkçe. Dil bir göstergeler dizgesi olarak kişiler arasında bildirimi sağlarken aynı zamanda da kültür taşır. Dildeki kelimeler yeni tanıştığı coğrafyada yeni anlamlar kazanır. Fonetik ve morfolojik değişikliklerle birlikte yerleşme başlar. Harput ve çevresinde konuşulan, Anadolu diyalektolojisi çerçevesinde dil bilimcilerce Harput Ağzı diye adlandırılan bir konuşma diline sahiptir bu bölge. Dilin bir köprü olduğu, tarihin, geleneğin, halk arasında yaşayan gelenek ve göreneklerin, inanışların bir köprü olduğunu unutmamak gerekir. Harput'u Orhun'a bağlayan bağların en güçlüsü muhakkak ki Türkçedir. Harput ve çevresinde kullanılan deyimler, atasözleri, kalıp ifadeler, ikilemeler, alkış ve kargışlardır. Harput ve yakın yerleşme birimlerinde kullanılan Türkçeyi ilk değerlendirenlerden biri 1896 yılında Türkiye Türkçesi ağızlarını tasnif eden Macar Türkolog İgnas Kunos bölge ağızlarını adlandırırken “Harputça” diye adlandırmıştır. Anadolu diyalektolojisinin öncü şahsiyetlerinden Ahmet Caferoğlu ise Elazığ ve çevresi ağızlarına ait metinlere; 1944 yılı yazında Tunceli, Elâzığ, Malatya, Gaziantep ve Maraş vilâyetlerinde yaptığı gezi esnasında topladığı malzemeye; **Güney Doğu Anadolu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar/ Malatya, Elâzığ, Tunceli, Gaziantep, ve Maraş Vilâyetleri Ağızları** adlı eserinde yer vermiştir (Caferoğlu, 1995:81-118) Bu kitabın 79. sayfasında II. Bölüm başlığı altında Elazığ Vilayeti Ağzı ibaresi yer almaktadır. Derlemede tespit edilen metinler eğitim ve

öğretimin, radyonun yaygınlaşmadığı, yolların gelişmediği bir döneme aittir. Derlemeye; Yuharı Huh köyünden İsmail Gara, Kesirik köyünden Ali Barıt, Bayram Yıldırım, Nekkerek köyünden İbrahim Akdoğan, Geben(Keban) Kazası Saracih köyünden Mahmut Yılmaz (6 metin), Çotelli (Çöteli) köyünden Hıdır Onbaşı (57 mâni, 2 metin) ve Harput'tan Güllü Özday katkı sağlamıştır. Caferoğlu Önsöz'de diğer vilâyetleri değerlendirdikten sonra; "Elâzığ ağzına gelinse, burası o kadar da çeşitli değildir. Burası karakter itibarile Azeri ağzına yakın bir janrda (tarz) olduğundan son zamanlarda yerleşmiş olan göçmenlerce de benimsenmiştir" demektedir(Caferoğlu, 1995:XII). Nihayet Ahmet Caferoğlu topladığı malzemedan hareketle yaptığı tasnifte dokuz ağız grubundan bahsederek Elazığ ağzını Doğu İlleri Ağızları (Kars, Elazığ, Van ve civarı, Malatya) bölgesi başlığı altında vermiştir(Caferoğlu, 1946:565). Caferoğlu, sonraki bir tasnifte de daha ayrıntılı bir tasnif yapmış, 2. grubu Orta Anadolu Ağızları (Afyondan Elazığ ve Erzurum'a kadar, 3. Grubu Doğu Ağızları (Elazığ ve Erzurum'dan doğu sınırına kadar) diye adlandırmıştır(Karahan, 1996: X-XI). Anadolu ağızlarının sınıflandırılmasında en sık kullanılan ölçütlerden biri şimdiki zaman ekinin durumudur. Caferoğlu Elazığ ağzını -i(y) biçimini kullanan ağızlar arasında kabul eder.

Bir kültür tarihçisi olan Prof. Dr. Bahaeddin Ögel tarafından hazırlanan ve 1945 yılından beri yayımlanmayı bekleyen Harput Ağzı adlı bir çalışma da mevcuttur. Bölge ağzı için Ögel; **"Harput, on asırlık bir şehirdir. Zamanında büyük kimseler yetiştirmiş, kültürel ve siyasal bir birlik meydana getirmiştir. Bu sebeple, Eğin, Arapkir gibi folklor bakımından çok önemli yerler bu çevreye bağlıdır. Ve ağız da hemen hemen aynıdır."** Demektedir(Alkaya, 2010: 2).

Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı kitabında konuyu ele alan Leylâ Karahan da 11. yüzyıldan başlayıp çeşitli zamanlarda ve sebeplerle Anadoluya gelen Oğuz ve Oğuz dışı Türk unsurların ağızlarının oluşmasında yabancı unsurların etkisi olduğu kanısındadır. Muhakkak ki bu Oğuz yerleşmesine paralel olarak bu topraklarda yaşayan başka etnik unsurların ve onların dillerinin şu ya da bu ölçüde bu ağızların oluşmasında katkısı da vardır. Üstelik bu durum tarihi ve etnik yapıya bağlı olarak belli bölgelerde kümeleşmeye yol açmış, savaşlar, afetler, iç göçlerin sonucunda karışma ve kaynaşmanın sonucunda son asırdaki eğitim-öğretim ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla daha da karışık hale gelmiştir. Karahan, belirleyici olarak düşündüğü ses, şekil ve söz dizimi özellikleri üç ana başlık altında incelemiştir(Karahan, 1996: 1). Karahan, Elazığ ağzını; **Doğu Grubu**

Ağızları başlığı altında vermiştir. Leylâ Karahan çok geniş bir malzeme üzerinde sınıflandırma yaparken; ses bilgisi için;

- 1) Alınma kelimelerdeki uzun ünlülerin normal süreli ünlüye dönüşmesi,
- 2) Kalınlık-incelik bakımından ünlü benzeşmesi,
- 3) Kök ve ek ünlülerinde meydana gelen ve sebebi belli olmayan kalınlaşmalar,
- 4) Kök ve ek ünlülerinde meydana gelen ve sebebi belli olmayan incelmeler,
- 5) Çok heceli kelimelerin sonunda “ı,u,ü” ünlülerinin “i” ünlüsü ile karşılaşması,
- 6) Alınma kelimelerde ünlü incelmesi ile meydana gelen uyum değişmesi,
- 7) İlk hecede bulunan yuvarlak ünlülerin düzleşmesi,
- 8) Ek ünlülerinde meydana gelen yuvarlaklaşmalar,
- 9) Ünlü-ünsüz uyumsuzluğu,
- 10) Arka ve orta damak geniz ünsüzü “ñ” nin korunması veya kaybolması,
- 11) Ön damak ünsüzü “g” nin iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması,
- 12) Belirli bazı kelimelerde ön ses “y” ünsüzünün düşmesi,
- 13) Patlayıcı ünsüzlerin ikizleşmesi,
- 14) Belirli bazı ünsüzlerin kelime içinde yer değiştirmesi ölçütlerini esas almıştır(Karahan, 1996: 2-32).

Karahan, aralarında Elâzığ'ın da bulunduğu Doğu Grubu Özelliklerinden bazılarını şöyle belirlemiştir:

- “1) Alınma kelimelerdeki uzun ünlüler bu ağızlarda kısalır (çare),
- 2) Alınma kelimelerin ses yapısı gerileyici benzeşme yoluyla değiştirilir (Ehmed). Tek heceli kelimelerin ünlüsü bazı ünsüzlerin etkisi ile incelir(gelb).

3) Çok heceli kelimelerin sonunda “ı,u,ü” ünlülerinin “i” ünlüsü ile karşılanır (gözi).

4) h (hı) ünsüzü bu ağızların karakteristik ünsüzüdür (aldıh).

5) “ñ ünsüzü, değişerek veya düşerek kaybolmuştur (aldın, baa).

6) Ön damak ünsüzü “g”, iki ünlü arasında ve hece sonunda korunur(göger).

7). Belirli bazı kelimelerde ön ses “y” ünsüzü düşmüştür (igiti).

8) Özellikle sayı isimlerindeki patlayıcı ünsüzler ikizleşir (yeddi).

9) “g-r, p-r” ünsüzleri arasındaki yer değiştirme hadisesi, bu ağızlarda yaygındır (dorgu, torpah).

10) İsimden isim yapma eki “-çi” nin tonlu şekli bu ağızlarda kullanılmaz (yolçi).

11) Teklik 1. 2. ve 3. Şahıs zamirlerinin yönelme hâli “baan, sahan, oğan vs. şeklindedir.

12) “Öyle, böyle” kelimeleri, “ële, bële” şeklinde yapılarını değiştirmiştir.

13) Zamir kökenli çokluk 2. Şahıs ve bildirme eki “-sız/-siz”dir.

14) Şimdiki zaman ekinin ünlüsü dardır (gēliy, gēler, geli) (Karahan, 1996: 56-57).

Karahan, Bu grubu da dörde ayırmış ve Palu ile Karakoçan ağızlarını, Urfa, Bingöl, Ağrı, Muş, Van, Bitlis, Diyarbakır ile birlikte; Elazığ merkez, Keban, Baskil, Ağın, Harput(Elazığ) ağızlarını da Kemaliye, İliç, Tunceli ağızları ile birlikte değerlendirmiştir(Karahan, 1996: 57-58). Karahan, Harput ve çevresi ağızlarının Azerbaycan ile Kerkük Türkmen ağızlarını birbirine bağladığı kanısındadır. Muhakkak ki bütün bu Türk Oğuz boylarının bölgede karıştıkları, kaynaştıklarını tahmin etmek zor olmasa gerek. Ayrıca Oğuz boylarının Harput ve çevresinde bu yerleşme tarihi boyunca bazen yan yana kimi zaman da iç içe birlikte yaşadığı başka etnik unsurları unutmamak gerekir diye düşünüyorum.

Anadolu ağızlarının büyük araştırmacısı Zeynep Korkmaz da, 1971 yılında yayımladığı “**Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu**” adlı makalesinde Anadolu Coğrafyasının M.S. XI. yüzyıldan başlayarak XIV. yüzyıla kadar devam eden sürekli göçler ile bir Oğuz ülkesi hâline

geldiğini söyledikten sonra Oğuz dışı Türk unsurlarının da bu topraklara geldiğini kaydetmektedir(Korkmaz 1995: 179). Bilim çevreleri tarafından çok kullanılan bu makalesinde Korkmaz; Gaziantep, Malatya, Tunceli, Elazığ ağzlarında Anadolu'da adına en çok rastlanan Kınık boyundan sonra Avşar boyunun ağız özelliklerinin görüldüğünü ifade etmektedir (Korkmaz1995: 184). Bölge ağzları üzerindeki çalışmaları ile bilinen Ahmet Buran da Tuncer Gülensoy' la birlikte hazırladığı **Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler** adlı eser de alanı 5 ağız bölgesine ayırmış ve 16 madde halinde ağız özelliklerini vermiştir(Gülensoy-Buran, 1994: 28-32). Aynı yazarlar da Harput ve çevresinin bir Oğuz bölgesi olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, Buran ve İlhan'ın birlikte hazırladıkları **Elazığ Yöresi Söz Varlığı** adlı eserde saptanan 3773 kelimenin 2501'i Türkçe, 104'ü Arapça-Türkçe, 100'ü Farsça-Türkçe, 276'sı Arapça, 184'ü Farsça, 223 diğer diller ve 385 bilinmeyen olarak tespit edilmiştir(Buran-İlhan; 2008:X). Yüzde altmış altısı Türkçe olan kelimeler arasında İslâm kültür ve medeniyetinin önemli dilleri olan Arapça ve Farsça unsurlarla karma kelimelerin oranının yüzde 18 civarında çıkması Harput'ta eğitim kurumlarının bulunması, musiki ve edebiyata ilginin kuvvetli olmasıyla izah edilebilir.

Harput Ağzı adlı eserinde Zülfü Güler de bölgenin ağız özelliklerini dil bilgisel olarak incelemiş ve bölgeye Oğuz boylarından Bayındır, Avşar, Kayı, Salur, Alpagut, Çepni, Arapkirli, Kaçar gibi boyların yerleştiğini ve zamanla bu ağzın oluştuğunu yazmıştır (Güler, 1992:4).

Ahmet Buran ve Şerife Oğraş tarafından hazırlanan ve 2003 yılında yayımlanan **Elazığ İli Ağzları** da bu konudaki en önemli kaynaklardandır. Bu çalışmada bölge ağzlarının tam bir fonetik ve morfolojik incelemesi yapılmıştır. Bu kitapta da bölgenin Oğuz ve Oğuz dışı Türk boylarının yerleşmeleri sonucunda farklı ağzların ortaya çıktığı vurgulanmış ve Elazığ ağzları beş ağız bölgesine ayrılmıştır. Tasnif yapılırken; ölçüt olarak; şimdiki zaman ekinin durumu, k>g değişimi sonucunda oluşan g sesinin durumu ve ünlülerin yuvarlaklaşması esas alınmıştır. Harput ve Elazığ merkezi ile köylerinin büyük bölümünün **Birinci Ağız Bölgesi**'ni oluşturduğunu ifade eden yazarlar bu ağza merkez ağzı demenin mümkün olduğunu belirtmişlerdir (Buran-Oğraş: 2003: 15).

Bildirimizin başlığında Orhun'dan Harput'a demiştik. Bu bölgenin yetiştirdiği bilim insanlarından Dr. Naci Onur da 2010 yılında yayımladığı Elazığlı Güftekarlar adlı eserinin 10. sayfasında şu tespitte bulunmaktadır: "Harput folklorü; başta sesi, sözü, oyunları, edebi hayatı, şiirleri, efsanevi

masalları, fıkraları, türküleri, bilmeceleri, giyim ve kuşamları, dil özellikleri, deyimleri, düşünleri, Hicaz'a gidip gelmeleri, Ramazanları, bayramları, yaz bahçesi eğlenceleri, kürsübaşı ve ocakbaşı sohbet ve toplantıları gibi adet ve görenekleri, kültürleri ile başlı başına bir zenginliktir. Göçlerle, Orta Asya'dan kalkıp çadırlarını Harput'un yalçın kayalıkları üzerine kuran bir Türk boyunun sese, söze yatkınlığı, aşinalığı genetik olsa gerektir. Asya toprağına sığmayan bu taşkın ruh, bir avuç Harput toprağına nasıl sığar?" diye sormaktadır(Onur, 2010:10-11) Harputlu şâirler konusunda uzmanlığı olan Dr Naci Onur bölgenin kültürel konumunu şu şekilde tanımlar: "Kerkük'ten, Urfa'ya, Harput'a oradan da Azerbaycan'a, ulaşan at nalı şeklindeki bu bahsettiğim merkezlerde dil birliği, deyim müsterekliği, şiir, saz ve söz, yaşayış tarzı, eğlence, yemek kültürü birlikteliğinin bir sebebi olması gerekir" dedikten sonra bunu bölgeye aynı Türk boylarının yerleşmesiyle izah etmektedir(Onur, 2010:15).

Sonuç olarak Harput ve çevresi kültürünü, kaynağı Orhun bölgesinden gelen kadim Türk kültüründen ayırmak imkansızdır. Cumhuriyet tarihi boyunca Harput ve Elazığ'da çok sayıda kültür ve manevi hayatın öncülerinin yetişmesi, yoğun bir dilsel etkinlik süreci olan şiir sanatının, gönül ve aklın ürünü olan musikinin çok gür bir şekilde boy göstermesi, yapılan uluslararası sanat ve şiir etkinlikleri, bölge insanın büyük bir tarihi arka plana sahip olduğunu da göstermektedir. Bildirimi bu bölgenin yetiştirdiği büyük destan şairi, alperenlerin, derviş gazilerin şairi Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun **Harputa Doğru** adlı şiirde Belek Gazi'yi konuşturduğu bölümle bitiriyorum:

"Artuk Beğ'in torunu
Behram Beğ'in oğluyum.
Ve Kayı Han'dan öte
Oğuz Han'a bağlıyım.
Altay'da, Ötüken'de
Obalı, otağlıyım...
Aslen Tanrıdağlıyım.
Harput Kalesi tahtım,
Sancaklıyım, tuğluyum."

KAYNAKLAR

Ardıçoğlu, Nurettin(1964), **Harput Tarihi**, Harput Turizm Derneği, İstanbul.

Alkaya,Ercan, (2010), “Bahaeddin Ögel’in ‘Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji”, **Diyalektoloji Dergisi**, S. 1, s. 1-13.

Barkan, Ömer Lütfi,(tarihsiz), **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Yayınları, İstanbul.

Buran Ahmet-Oğraş Şerife,(2003), **Elazığ İli Ağzları**, Elazığ Valiliği, Elazığ.

Buran Ahmet-İlhan Nadir, (2008), **Elazığ Yöresi Söz Varlığı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Caferoğlu, Ahmet(1995), **Güney Doğu Anadolu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar/** Malatya, Elâzığ, Tunceli, Gaziantep, ve Maraş Vilâyetleri Ağzları, TDK Yayınları, Ankara.

Caferoğlu, Ahmet(1946), “Anadolu Dialektolojisine Dair Bir Deneme”, **Türk Dili-Belleten**, S. 67, s. 565, Ankara.

Gökalp, Ziya, (Tarihsiz), **Türkçülüğün Esasları**, Türk Kültür Yayını, İstanbul.

Gülensoy, Tuncer-Buran Ahmet(1994), **Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler**, TDK Yayınları, Ankara.

Güler, Zülfü (1992), **Harput Ağzı**, Elazığ Belediyesi Yayınları, Elazığ.

Korkmaz, Zeynep(1995), “Anadolu Ağzlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK Yayınları, Ankara.

Onur, M. Naci (2010), **Elazığlı Güftekârlar**, Elazığ Belediyesi Kültür Yayınları, Elazığ.

Ögel, Bahaeddin, (2001), **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV Yayını, İstanbul.

Sunguroğlu, İshak, (1958), **Harput Yollarında**, I. Cilt, Yeni Matbaa, İstanbul.

Sümer, Faruk, (1992), **Oğuzlar(Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, TDAV Yayını, İstanbul.

Turan, Osman,(1980), **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.

Turan, Şerafettin, (2010), **Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, Bilgi Yayınevi, Ankara.